

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΞΟΡΙΣΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΞΟΡΙΣΤΕΣ ΣΤΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

ΧΙΟΣ - ΤΡΙΚΕΡΙ - ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ - ΑΪ-ΣΤΡΑΤΗΣ
1948-1954

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ: ΚΑΤΙΝΑ ΣΗΦΑΚΑΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΞΟΡΙΣΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΞΟΡΙΣΤΕΣ
ΣΤΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

ΧΙΟΣ
ΤΡΙΚΕΡΙ
ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ
ΑΪ-ΣΤΡΑΤΗΣ
1948-1954

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ: ΚΑΤΙΝΑ ΣΗΦΑΚΑΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΑΘΗΝΑ 1996

© Copyright Σύλλογος Πολιτικών Εξορίστων Γυναικών - Θανάσης Καστανιώτης
Αθήνα 1996

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.

Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα

☎ 330.12.08 - 330.13.27 FAX: 384.24.31

ISBN 960-03-1722-4

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με τιμά η πρόταση που μου έγινε να προλογίσω το φωτογραφικό λεύκωμα που αναφέρεται στα στρατόπεδα των εξορίστων γυναικών (Χίος - Τρίκερι - Μακρόνησος - Αϊ Στράτης) κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου και τη μετεμφυλιοπολεμική (τα «πέτρινα χρόνια»), όπως έχουν ονομαστεί στην ελληνική λογοτεχνία και κινηματογραφία), και προφανώς έχει κάποια σχέση με τη συμμετοχή μου στη δημοσιογραφική εκστρατεία κατά της Μακρονήσου και των άλλων κατέργων (Γιούρα, Χίος, Τρίκερι, Αϊ-Στράτης), όπου δολοφονούνταν και βασανίζονταν απάνθρωπα δεκάδες άντρες, γυναίκες και παιδιά.

Οι γυναίκες κρατούμενες (κατάδικες, υπόδικες και εκτοπισμένες) υπέστησαν ίσως μεγαλύτερα μαρτύρια από τους άντρες, γιατί πέρα από τα σωματικά βασανιστήρια αντιμετώπιζαν και ηθικά (με βιασμούς, απόπειρες βιασμών και άλλων βάνουσων προσβολών και εξευτελισμών), και οι μητέρες ζούσαν παράλληλα και την τραγωδία των παιδιών τους μέσα και έξω από τις φυλακές και τα στρατόπεδα. Ας μη λησμονούμε ότι εκτός από τις εκατοντάδες μικρά παιδιά που είχαν μαζί τους, πολλά παιδιά γεννήθηκαν μέσα στις φυλακές και στους τόπους εξορίας και ότι κρατούμενες γυναίκες μάθαιναν στη φυλακή ή στα στρατόπεδα ότι σκοτώθηκαν οι άντρες ή τα παιδιά τους στον εμφύλιο πόλεμο.

Στο στρατόπεδο της Χίου βασανίστηκαν 1.350 περίπου γυναίκες. Γερότισσες που μόλις έσερναν τα πόδια τους, μαθήτριες που τις είχαν αρπάξει από τα θρανία τους, μωρομάνες με ένα και δυο μωρά στην αγκαλιά, παντρεμένες που είχαν αφήσει πίσω τους τις οικογένειές τους να παραδέρνουν και να σκορπίζονται. Κι ανάμεσά τους 120 παιδιά, να υποφέρουν μαζί τους κάτω από σκηνές με ζέστη, με ανυδρία, πείνα, αρρώστιες, αλλά και με κρύο και βροχές και θύελλες και παγωνιές. Κι όμως αντιστάθηκαν στις καθημερινές πιέσεις και απειλές μέχρι τον Απρίλη του 1949 που τις μεταφέρανε στο Τρίκερι, όπου τελικά συγκεντρώθηκαν 1.200 και πλέον εξόριστες και 2.000 «προληπτικά» κρατούμενες (από τις περιοχές που ο στρατός διέταξε την εκκένωσή τους).

Οι συνθήκες της κράτησης στο νέο αυτό στρατόπεδο ήταν ακόμη χειρότερες, αλλά η τραγωδία κορυφώθηκε στη Μακρονήσο.

Από τις 15 Νοέμβρη 1949 το Τρίκερι είχε υπαχθεί στον «Οργανισμό Αναμόρφωσης Μακρονήσου», στο ΕΣΑΓ (Ειδική Σχολή Αναμορφώσεως Γυναικών!), στο φοβερό αυτό οργανισμό βιασμού των συνειδήσεων που λειτούργησε με τη συγκεντρωμένη πείρα των χιτλερικών στρατοπέδων, της βρετανικής αποικιοκρατίας και του αμερικανικού γκα-γκστερισμού.

Οι γυναίκες όμως αντιστάθηκαν και στην ωμή βία και στην ατμόσφαιρα της ψυχικής αγωνίας, του τρόμου και του άγχους, στη σατανική συμμαχία των δημίων και της σκληρής φύσης του νησιού, όπου όλοι οι άνεμοι λυσομανούν επάνω στα βράχια του και σηκώνουν το χώμα σ' ένα κόκκινο σύννεφο και εκσφενδονίζουν τα χαλίγια ορμητικά τόσο, που να μαστιγώνουν όποιον βρουν στο δρόμο τους.

Τον Αύγουστο 1950 οι μισές περίπου (όσες δεν υπέγραψαν «δήλωση μετανοίας») μεταφέρθηκαν και πάλι στο Τρίκερι, επειδή η κυβέρνηση αναγκάστηκε από τη διεθνή κατακραυγή να καταργήσει το στρατόπεδο της Μακρονήσου. Το ποσοστό αυτό (50% περίπου) είναι πολύ ανώτερο από το ποσοστό των κρατούμενων αντρών που άντεξαν. Εκεί άρχισε η σταδιακή απόλυση και τον Απρίλιο 1953 είχαν μείνει μόνο 19 γυναίκες με φρουρά 10 χωροφυλάκων. Το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου, μαζί με νέες κρατούμενες μεταφέρθηκαν στον Αϊ-Στράτη, όπου έκλεισε ο φοβερός αυτός κύκλος του μαρτυρίου.

Μερικές από τις ηρωικές αυτές γυναίκες έχουν περιγράψει όλες τις άγριες φάσεις της «μάχης της αξιοπρέπειας» που έδωσαν οι κρατούμενες στις φυλακές και στα στρατόπεδα από το 1947 έως το 1953 σ' ένα βιβλίο που γράφτηκε με βάση τα «θαμμένα τετράδια», σημειώσεις που είχαν κρύψει σε κουφάλες δέντρων ή και μέσα στη γη στο Τρίκερι. Είναι δυνατές και συγκινητικές οι περιγραφές, αλλά οι εικόνες καμιά φορά περισσότερο. Το λεύκωμα με τις φωτογραφίες που σώθηκαν είναι μια σημαντική προσφορά, ένα ανεκτίμητο ιστορικό ντοκουμέντο των αγώνων του ελληνικού λαού και ειδικότερα των αγώνων των Ελληνίδων. Βλέποντας τις εικόνες αυτές ανατριχιάζω από συγκίνηση και εκφράζω άλλη μια φορά το θαυμασμό μου προς τις Ελληνίδες αγωνίστριες για την υπερηφάνεια, την αξιοπρέπεια και την αντοχή τους στον αγώνα τους για την Ειρήνη, την Δημοκρατία και τη Δικαιοσύνη.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΑΧΑΙΡΑΣ

ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ

ΑΠΟΒΙΒΑΖΟΜΑΣΤΕ ΣΤΗ ΜΑΚΡΟΝΗΣΟ

(27 Ιανουαρίου 1950)

Έμεινε ακόμα να διασχίσουμε με τα οπλιταγωγά μια στενή λουριίδα θάλασσα για να φτάσουμε στη Μακρόνησο. Μπροστά στα μάτια μας απλωνότανε πια καθαρά η σκούρα στενόμακρη ξέρα. Τώρα μπορούσαμε να διακρίνουμε τις τρεις «επικράτειες» που αποτελούν τα τρία τάγματα, χωρισμένα μεταξύ τους με μεγάλες έρημες εκτάσεις γυμνής γης.

Πίσω μας έφευγε το Λαύριο και οι ακτές της Αττικής, η υγρή απόσταση που μας χώριζε απ' το Μικρονησιώτικο βράχο μίκραινε και τ' άσπρα μεγάλα γράμματα από ασβέστη στην πλαγιά του βουνού ξεχώρισαν πια καθαρά φωτισμένα από ένα χλομό ήλιο: «ΖΗΤΩ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΑΥΛΟΣ». «ΘΕΛΟΥΜΕ ΟΠΛΑ!»

Στο κέντρο του νησιού φάνταζε μία μεγάλη βασιλική κορόνα. Το οπλιταγωγό έπλεε προς το μεσαίο τάγμα. Διαβάσαμε μια επιγραφή σε μια λοφοπλαγιά, πάνω από τις ίσιες γραμμές που σχημάτιζαν τ' αντίσκηνα: ΑΕΤΟ.

Δεν ξέραμε τι σήμαιναν εκείνα τα γράμματα, που δεν τα βλέπαμε ωστόσο για πρώτη φορά. Τα 'χαμε ξαναδιαβάσει τους τελευταίους μήνες πάνω στα φάκελα που μας έστειλναν οι συγγενείς μας από τη Μακρόνησο, δίπλα σε άλλα ακατανόητα συμπλέγματα κεφαλαίων (ΑΕΤΟ) ΕΣΑΙ, ΣΤΓ... κλπ.), ακριβώς κάτω από το όνομα του αποστολέα και δίπλα στη σφραγίδα της λογοκρισίας: «ΜΗ ΛΗΣΜΟΝΕΙΣ ΟΤΙ ΕΓΕΝΝΗΘΗΣ ΕΛΛΗΝ!»

Πόσες φορές δε σκύψαμε πάνω από κείνα τα γράμματα των τελευταίων μηνών, τα μελαγχολικά, τα ανεξήγητα, τα γεμάτα μυστήριο και πόνο. Το μόνο που μπορούσαμε να καταλάβουμε ήταν ότι τους δεσμώτες του Μακρονησιού τους χώρισαν σε τρία συγχροτήματα, σε τρεις μυστηριώδεις τόπους βασανισμού που είχαν τα ονόματα ΑΕΤΟ, ΒΕΤΟ, ΓΕΤΟ.

Και να που από το ΑΕΤΟ δε μας χώριζαν πια παρά λίγες εκατοντάδες μέτρα θάλασσα.

Εκείνο το πλησίασμα στο νησί του τρόμου μάς έκανε να ριγήσουμε. Είχαμε ακούσει με ποιο τρόπο υποδέχονταν τις αποστολές των αντρών κι αναρωτηθήκαμε: Θα γίνει το ίδιο και με μας; Θα χυμήξει απάνω μας ένα λεφούσι από βασανιστές και θα μας χλευάσει και θα μας φτύσει στο πρόσωπο και θα μας μαστιγώσει με τους βούρδουλες μόλις πατήσουμε το πόδι μας στη στεριά, πριν προφτάσουμε να πάρουμε ανάσα; Τούτο το ερώτημα στριφογύριζε ακόμα στη σκέψη μας όταν το οπλιταγωγό άραξε στη μικρή προβλήτα του ΑΕΤΟ.

Δεν πρόφτασε καλά καλά να πέσει η μεγάλη μπούκα-πόρτα γέφυρα ανάμεσα στο σκάφος και στη στεριά και όρμησαν μέσα στο πλοίο μερικοί αξιωματικοί και αλφαμίτες. Μας εξέτασαν με το άγριο βλέμμα τους και διατάζανε:

— Παραταχθείτε σε πεντάδες!

Αμέτρητοι φαντάροι και αξιωματικοί, μιλιούνια άνθρωποι συναγμένοι περίμεναν για την «υποδοχή». Τους κοιτάζαμε με ανησυχία περιμένοντας να χυμήξουν κατά πάνω μας. Αντί όμως αυτό, οι φαντάροι αρχίσανε να τραγουδούν:

*«Από κάθε γωνιά σου, Ελλάδα
μαζεμένοι σ' αυτό το νησί
στο μεγάλο σχολειό σου πατρίδα
που το λεν ΑΕΤΟ-ΕΣΑΙ...»*

Η μέρα ήταν κρύα. Τα δόντια μας κροτάλιζαν ακατάπαυστα, θες από την αϋπνία και το ξεροβόρι, θες από την αγωνία που μας έσφιγγε.

Οι φαντάροι συνέχιζαν το τραγούδι τους:

«Μολυσμένη ως τώρα η ψυχή μας
θέλει βάπτισμα ξανά εθνικό. Ναι, εθνικό!
φόβο πια δε θα έχει η φυλή μας
απ' τον άτιμο κομμουνισμό!...»

Ο Καστρίτσης, ο λοχαγός της Α.Μ., μας πλησίασε:

— Παραταχθείτε σε εξάδες! ούρλιαξε.

Πήραμε τα μωρά στην αγκαλιά, βοηθήσαμε τις γιαγιάδες να σταθούνε όρθιες και μπήκαμε σε φάλαγγα. Αρχίσαμε να βαδίζουμε με τις καρδιές σφιγμένες. Ο Βασιλόπουλος φαινότανε να μας εξετάζει με προσοχή, εξάδα την εξάδα, καθώς περνούσαμε μπροστά του. Ακούσαμε τούτο το διάλογο ανάμεσα στους αξιωματικούς:

— Πώς βλέπετε τα πράγματα, κύριε διοικητά;

Ο Βασιλόπουλος, που 'χε κιόλας ζυγίσει την αντοχή μας με το έμπειρο μάτι του, δε δυσκολεύτηκε να δώσει την απάντηση:

— Το πολύ υπόθεσις δέκα ημερών! Δε θα μας κουράσουν περισσότερο.

Βγήκαμε πάνω σ' ένα δρόμο και βαδίζαμε ανάμεσα από τις θλιβερές μάζες των «αναμορφωμένων». Όλοι μας κοίταζαν περιέργα, μην τολμώντας να μας μιλήσουν. Ήτανε η πρώτη φορά που βλέπανε γυναίκες πάνω στους ματωμένους δρόμους του Μακρονησιού. Στα τέσσερα τελευταία χρόνια που απλωνόταν η ζωή του Μακρονησιώτικου κάτεργου, εδώ δεν έφερναν παρά μονάχα άντρες: ναύτες, φαντάρους, αξιωματικούς και τέλος πολίτες, φυλακισμένους και εξόριστους. Κι αυτή εδώ η πορεία μιας ταλαιπωρημένης φάλαγγας γυναικών ήτανε, χωρίς άλλο, μια δυσάρεστη, ίσως ακόμα μια τραγική ποικιλία στη σκληρή ζωή των δεσμοτών της Μακρονήσου.

Όλοι τους ήξεραν τις μας περίμενε...

Τα μεγάφωνα έλεγαν:

— Γυναίκες! Δεν αρμόζουν στα δικά σας χέρια οι αλυσίδες του κομμουνισμού!

— Ελληνίδες! Γυρίστε κει που η φωτιά του πατρικού σπιτιού καίει!

— Ως τότε θα γυρίζετε στα ξερονήσια! Οι αρχηγοί σας εξοντώθηκαν! Τι περιμένετε;

— Ελληνίδες, ζητήστε τη συγγνώμη της πατρίδος! Είναι μεγαλόκαρδη μητέρα η Ελλάδα και θα σας δώσει τη συγγνώμη της. Ζητήστε την!

Όλο το νησί βούιζε παράξενα, απειλητικά.

Από το βιβλίο *Στρατόπεδα Γυναικών*
Αθήνα 1975, σελ. 329-339

ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ
1950

ΤΟ ΡΥΤΙΔΩΜΑ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ

Η Ελένη έχασε τα γυαλιά της κάποια νύχτα επίθεσης στη Μακρόνησο. Τα έβγαζε πάντα σ' αυτές τις περιπτώσεις, για να προστατέψει τα μάτια της και τα ίδια τα γυαλιά.

Έτσι κι αλλιώς το σκοτάδι ήταν σκοτάδι. Οι άνθρωποι, σκιές χωρίς πρόσωπο, σαλεύανε σ' έναν εφιάλτη εντός τόπου και χρόνου.

Στις δοκιμασίες αυτές κρατούσε τη Ζωή από το χέρι. Η Ζωή η Πειραιώτισσα ήταν συντροφιά της. Της άρεσε αυτή η αδρή κοπέλα. Την εμπυχώνανε τ' αστεία της, καθάριζαν το νου της από το άγχος των ερωτημάτων, τα πειράγματά της.

Τ' ανοιχτόχρωμα μάτια της Ελένης, που σπιθοβολούσαν από τη διάνοια, την πραότητα και την ανησυχία, εκφράζανε τους φόβους αλλά και την ευγένεια της ψυχής.

Δεν επαρκούσαν όμως. Ήταν συνεχώς δακρυσμένα, κακοπαθημένα από την κόκκινη σκόνη και τον άνεμο. Τα γυαλιά της τσαλαπατήθηκαν σίγουρα ανάμεσα στα άχυρα που ήταν σκόρπια στο δάπεδο της σκηνής και χρησίμευαν για στρώμα.

Συντρίφτηκαν από άρβυλα βίαια, μανιακά.

Οι φακοί που της έδιναν τον κόσμο για να την παρηγορεί στη φυλακή της έγιναν άμμος. Όλα όμοια, λίγα μέτρα απ' αυτήν, θολά, αβέβαια, ίσως γελαστά, ίσως παρμένα από την αναπόληση, αλλά μια μάζα εξαιτίας της μεγάλης μυωπίας της.

Σχήματα, χρώματα στον ουρανό και στη θάλασσα, που εκείνη εξακολουθούσε να παρατηρεί και να επικαλείται, τα είχε στερηθεί.

Αλλά κάποτε, από χέρι σε χέρι, έφτασε στο στρατόπεδο ένα νέο ζευγάρι γυαλιά για την Ελένη. Η Ζωή πήρε το δεματάκι και τρέχοντας ενθουσιασμένη το πήγε στη δασκάλα της που υπεραγαπούσε. Που για το χατίρι της μάθαινε ακόμα και τους κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού. Συγκινημένη εκείνη το ξετύλιξε αμέσως. Τα γυαλιά ήταν στα μέτρα της. Η παραγγελία πήγε στους δικούς της με το παράνομο ταχυδρομείο κι εκτελέστηκε με ακρίβεια. Τα φόρεσε με χέρια που έτρεμαν, είδε τις συντροφισσές της να της χαμογελούν,

να την πειράζουν και να τη συγχαίρουν. Περιπάτησε ως την έξοδο της σκηνής και κοιτάζοντας πέρα αναφώνησε: «Α! Το ρυτίδωμα της θαλάσσης!»

Έτσι είπε η Ελένη και με τα καθαρά ωραία ελληνικά της εθώπευσε τη μολυβένια θάλασσα του Λαύριου, την πικροκυματούσα. Και τότε σηκώθηκαν κύματα αυθόρμητου γέλιου, γέλιου λυτρωτικού μέσα στη σκηνή, και η φράση της έμεινε παροιμιώδης. Αλλά εκείνη, άκακη πάντα, χάριξε που έγινε αφορμή να ευθυμίσουν οι κρατούμενες φίλες της. Μπορούσε τώρα να τα βλέπει όλα και στα σωστά τους περιγράμματα: το ωχρό πρόσωπο της Μαρίας απέναντι, την πέτρινη μάσκα στα ωραία χαρακτηριστικά της Λουίζας, τον ίκτερο της Λίζας, τις αποικίες της μάγας πάνω στα στρωσίδια και τα σκεύη. Τα μάτια της τώρα εκπέμπανε ζωηρή την ανησυχία και την αγωνία. Την αγρύπνια της σκέψης, την αμφιβολία.

Η Ελένη ήταν κάτισχυη και ωχρή, ωστόσο πάντα κατάφερε να μένει καθαρонуμένη και κομψή. Την έβλεπα σε διαρκή ένταση. Τη βασάνιζαν διλήμματα όχι τόσο για τον εαυτό της, μα γι' αυτό το κακότυχο πλήθος —των γυναικών και των παιδιών— που ζούσε μέσα στη βαρβαρότητα. Αδυνατούσε ν' αφηθεί στο αστέιο και να χαλαρώσει, παρά την προσπάθεια της παρέας της. Ήταν δοσμένη άνευ όρων, παρά τις αμφιβολίες, στη βαριά μοίρα που σημάδεψε τη γενιά της. Και έμελλε από τότε να μείνει για πολλά χρόνια εκτοπισμένη στα νησιά. Στα περιώνυμα εκείνα νησιά που ο Κάλβος, ο εκλεκτός της ποιητής τον οποίο συχνά edίδασκε, ονόμασε Ηφαίστεια.

Β. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

*Γυναίκες στο ΑΕΤΟ-ΕΣΑΓ, πρώτο Τάγμα
Μαζρονήσου, σε ξεχωριστό «κλωβό».*

*Πρώτη από αριστερά: η καπετάνισσα Φώτω,
η Αθηνά, η Ελένη, η Μαρούκλα, η θεία Τρούμαν.
Καθιστές η Αγαθή και η Πλουσία.
Στο βάθος φαίνεται η θάλασσα του Λαυρίου
και τα βουνά της Αττικής.*

*Στον κλωβό των γυναικών
(ΕΣΑΓ - Ειδική Σχολή Αναμόρφωσις Γυναικών).
Στο βάθος τα δύο θέατρα.*

*Κατεβάζουν τα σκουπίδια (η Κατίνα, η Πόπη και
η Ουρανία). Αριστερά κατά μήκος: Οι σκιερές των
γυναικών και οι άδειοις πλαγιές του ηησιού.*

*Τι να 'χει σήμερα το βαρέλι των σκουπιδιών;
Είναι το κοινό ταχυδρομείο. Κάθε πρωί το
αδειάζουν οι κρατούμενοι από το ΕΣΑΙ (Ειδική
Σχολή Αναμόρφωσης Ιδιωτών). Κάτι αφήρουν.*

Τοπίο Μακρονήσου και κοπέλες. Άνοιξη 1950.

*Τρώνε καταγής σκυφτές, για να προστατέψουν
το πιάτο τους από τον άνεμο.
Πίσω τους τα μαγειρεία.*

*Αγγορεία στα μαγειρεία.
Συζητούν, σχολιάζουν, μαθαίνουν νέα.
«Το ακούσατε; Όλη η Μαζρόνησος
ψήφισε «Δημοκρατική Παράταξη»!»
(Οι γυναίκες δεν είχαν δικαίωμα ψήφου.)*

*Φυσάει πάντα σ' αυτά τα μέρη. Ο άνεμος μαστιγώνει
τους ανθρώπους και τους τρελαίνει.*

*Κρατιούνται σφιχτά να μην τις πάρει ο άνεμος.
Πάνε για σουσσίτιο. Η Νανά, η Κατίνα, η Ελένη.*

Τι κοιτάζε το Κατινάκι πέρα από το σύρμα;
«Περούσαν οι τιμωρημένοι από τη χαράδρα»,
μας είπε.

«Ήρθαν οι γυναίκες - Άρθισε το νησί».

Ήρθε το υδροφόρο! Συναγεμιά στις σκηνές.
Για την παραμικρή παράβαση, στέρηση του νερού.

Η χορωδία μαζεύτηκε να τραγουδήσει:
«Φύσ', αγεράκι δροσερό,
μες στον δεντρών τα φύλλα...»

Μοιράζονται το νερό με προσοχή. Αριστερά «τοίχος»
από κοντιά της UNRA.

Γυναίκες και παιδιά στα μαύρα βράχια.

Στον απάνθρωπο τόπο. Στο νησί της τιμωρίας.

Πλένουν την «Καλλιόπη». Στο βάθος η εκκλησία, το διοικητήριο και τα άλλα κτίρια.

Τι νέο μάς έφερε η Λεμονιά; (Πρώτη όρθια δεξιά.) «Θα φύγουμε τον άλλο μήνα μαζί με τους δικούς μας από το ΒΕΤΟ. Θα πάμε στα σπίτια μας».

*Διαμαρτυρία προς τον ουρανό
και προς τους ανθρώπους
για βροχή και ελευθερία.*

*Ο στρατός «καθάρισε» το νησί ξεριζώνοντας
τους θάμνους. Ένα κίτρινο σύννεφο σκόνης
σκεπάζει μέσα έξω τις σκιηρές.*

Το μπάνιο.

Προσωρινή εγκατάσταση, Μακρόνησος 1950.

Όλα πρέπει να πλοθούν σ' αυτή την ακτή. Τα βαρέλια, τα πιάτα και τα σώματα. Η θάλασσα δε ρυπαίνεται ποτέ(!).

*Οι γυναίκες κοιμούνται στο χόμα, τους πήραν τα ράντζα,
μα ακόμα τιμωρία. Τη νύχτα βγαίνουν οι αρουραίοι.
Εδώ μοιράζουν το νερό με τη μεζούρα.*

*«Έρχονται οι γυναίκες». Τίτλος ποιήματος που έγραψε
ο Μ. Λουντέμης στη Μαζρόνησο. ΒΕΤΟ, Μάιος 1950.*

*Οι Συσφίνες. Βαρέλια, κουβάδες,
καρότσια με πέτρες. Πάνε κι έρχονται.*

Αναμνηστική φωτογραφία.

Στο «Θέατρο». Δυο ώρες κάθε μέρα. Πρέπει
ν' ακούσουν το μάθημα «Εθνικής
και Ηθικής αγωγής», ομιλίες «αναηφάντων»,
γράμματα στις αρχές του τόπου,
διαλέξεις εθνικού-θρησκευτικού περιεχομένου.

Ο στρατιώτης που οδηγούσε την υδροφόρα είπε:
«Οι γυναίκες θα καταργήσουν τη Μακρόνησο».

*Εσωτερικό σκηνής στον κλωβό των γυναικών.
Συνεχίζουν το μιστελειωμένο κέντημα.
Η Ροδούλα διαβάζει δυνατά.*

Κοπέλες του ΕΣΑΓ (κλωβός γυναικών).

Ετοιμασθείτε για την επιστροφή στο Τρίζερι.

Ετοιμασθείτε για την επιστροφή στο Τρίζερι.